

PAPER DETAILS

TITLE: Birinci El Kaynaklara Göre Elazığ'ın Tarihsel Depremleri (1863-1900)

AUTHORS: Selahattin Satılmış

PAGES: 697-714

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3453443>

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doç. Dr.
Selahattin SATILMIŞ

Aksaray Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
selahattin@aksaray.edu.tr

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2282-9421

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted
Eser Geçmişi / Article Past: 04/10/2023 22/11/2023

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1371030

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Birinci El Kaynaklara Göre Elazığ'ın Tarihsel Depremleri (1863-1900)

Historical Earthquakes of Elazığ According To First-Hand Sources (1863-1900)

Öz

24 Ocak 2020 tarihinde 41 kişinin hayatını kaybettiği 6.8 büyüklüğünde bir deprem yaşayan Elazığ, tarihsel dönemlerde de birçok afete maruz kalmıştır. Arşiv kaynakları ve dönemin gazeteleri üzerinde yapılan incelemeler neticesinde Elazığ'da 1863-1900 tarihleri arasındaki 37 yıllık süreçte otuzdan fazla depremin yaşandığı tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları yıkıcı nitelikte olup Ocak 2020'deki Sivrice merkezli depremden daha etkili olmuş, aynı zamanda zemin kırıklarına yol açmıştır. Bu tür yıkıcı depremler sonrasında Osmanlı merkezi ve yerel yöneticileri, başta beslenme ve barınma problemleri olmak üzere afetzedelerin yaralarını sarmak için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Deprem sonrasında yapılan masraflar ise yerel yönetimlerin düzenledikleri yardım kampanyaları sayesinde karşılanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Elazığ, Keban, Deprem, Afet Yönetimi

Abstract

Elazığ, which experienced a 6.8 magnitude earthquake on January 24, 2020, in which 41 people lost their lives, has also been exposed to many disasters in historical periods. As a result of the examination of archive sources and newspapers of the period, it was determined that more than thirty earthquakes occurred in Elazığ in the 37-year period between 1863 and 1900. Some of these were destructive and more effective than the Sivrice-centered earthquake in January 2020, and also caused ground fractures. After such devastating earthquakes, the Ottoman central and local administrators made various attempts to heal the wounds of the disaster victims, especially nutrition and shelter problems. Expenses incurred after the earthquake were tried to be covered by aid campaigns organized by local governments.

Keywords: Ottoman State, Elazığ, Keban, Earthquake, Disaster Management

ATIF: SATILMIŞ, Selahattin, "Birinci El Kaynaklara Göre Elazığ'ın Tarihsel Depremleri (1863-1900)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 9/4 (Aralık 2023), s. (697-714)

CITE: SATILMIŞ, Selahattin, "Historical Earthquakes of Elazığ According To First-Hand Sources (1863-1900)", *Journal of History and Future*, 9/4 (December 2023), pp. (697-714)

Giriş

Elazığ, geçmişte Harput ve Mamuretülaziz, Elaziz isimleriyle anıldı. Osmanlı Devleti'nin fethinden itibaren sancak statüsünde olan Harput, 1846 yılında eyalet statüsüne kavuştu¹. Bir müddet sonra statüsü Diyarbakir vilayetine bağlı sancak konumuna getirildi. 1871 yılında Mamuretülaziz adıyla müstakil liva statüsüne getirildi ve son olarak 1877 yılında vilayet konumuna yükseltildi².

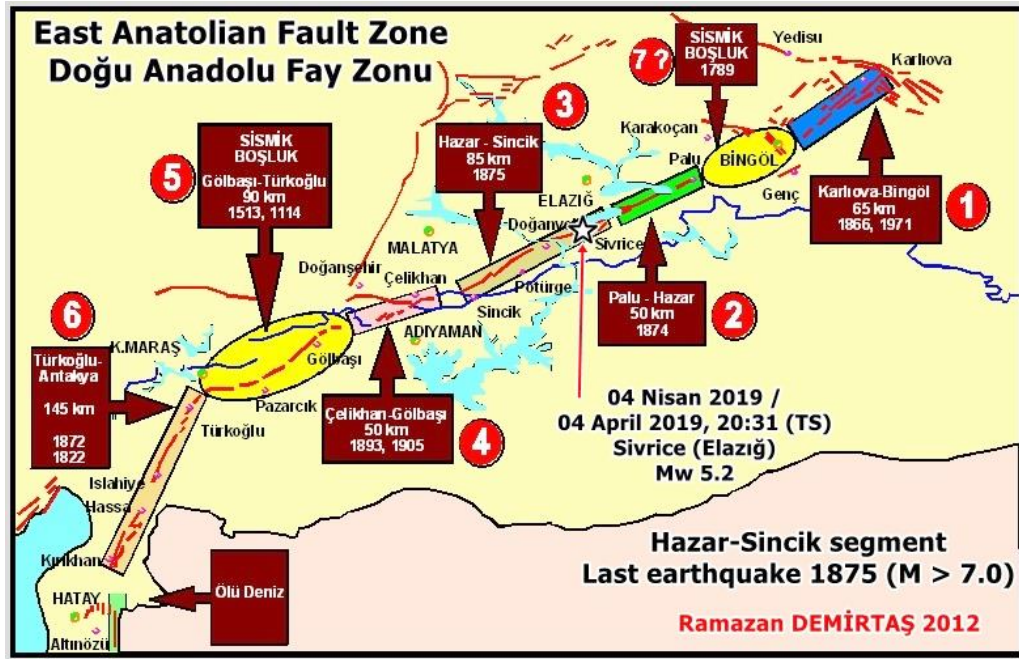

Şekil 1. Elazığ Lokasyon Haritası³

40° 21' ile 38° 30' doğuboyamları ve 38° 17' ile 39° 11' kuzey enlemleri arasında konumlanan Elazığ⁴, deprem riski en yüksek iller arasında yer almaktadır. Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ) üzerinde bulunan Elazığ yöresinde meydana gelen depremlerde bu fay hattının segmentlerinden ikisi etkili olmaktadır: Palu-Hazar Segmenti ve Hazar-Sincik Segmenti. Palu'nun doğusundan geçen 54 km uzunluğundaki Palu-Hazar Segmenti, Yamaçova köyünün güneyinden başlayarak 22 km boyunca devam eder ve Örencik'e ulaşır, ardından Keban Barajı içerisine girer. Burada takip edilemeyen fay, Orta Tepe Sırtı kuzeyinde tekrar görülür ve Kartaldere köyünde iki kola ayrılır. Segmentin kuzeydeki Havri Fayı 20 km kadar Hazar Gölü içerisinde devam eder. Güneyden ilerleyen kol ise Gezin

- 1 Salih Akyel, "XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.34, S. 57, s. 203.
- 2 Ahmet Halaçoğlu, "Elazığ", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 551-552.
- 3 <https://www.google.com/search?q=Harita+1%3A+Elaz%27+C4%B1%C4%9F+Kentinin+Lokasyon+u.+imgrc=2bSbQdrE8bVohM&imgdii=a-NMhSrQ2kjWxM&ip=1> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023)
- 4 Mahmut Palutoğlu, *Elazığ Kent Merkezinin Tektoniği, Depremselliği ve Mikro Bölgeleme*, Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ 2014, s. 59.

Fayı'dır⁵. Hazar Gölü'nün güneyinden başlayan yaklaşık 85 km uzunluğundaki Hazar-Sincik Segmenti ise kuzeyde ve güneyde yer alan iki alt segmente sahiptir. Kuzeydeki Hazar Gölü-Doğanyol arasında, güneydeki Doğanyol-Sincik arasında yer alır⁶.

Şekil 2. Doğu Anadolu Fay Hattı ve Segmentleri⁷

Nicolas Ambraseys⁸, Caroline Finkel-Nicolas Ambraseys⁹, Mehmet Köküm-Fatih Özçelik¹⁰ ve Feriha Öztin-Nejat Bayülke¹¹ tarafından yapılan çalışmalarda tarihsel dönemlerde Elazığ'da yaşanan bazı depremler hakkında bilgiler bulunması bölgenin depremselliği hakkında önem arz etmektedir. Bununla birlikte Elazığ yöresinde yaşanan tarihsel depremler hakkındaki akademik çalışmalar oldukça az ve yetersiz olup, bölgenin depremselliği tam olarak ele alınamamıştır. “Birinci El Kaynaklara Göre Elazığ’ın Tarihsel Depremleri (1863-1900)” başlıklı bu makale çalışmasında ise dönemin arşiv belgeleri

- 5 Mehmet Köküm-Fatih Özçelik, “An Example Study on re-evaluation of Historical Earthquakes: 1789 Palu (Elazığ) Earthquake, Eastern Anatolia, Turkey”, *MTA Dergisi*, 2020, S. 161, s.162.
- 6 Ramazan Demirtaş, “4 Nisan 2019 Sivrice (Elazığ) Depremi (Mw 5.2) ve Doğu Anadolu Fay Sistemi’nin Gelecek Deprem Potansiyeli”, s. 2, Erişim bağlantısı: https://www.researchgate.net/publication/332223789_04_Nisan_2019_Sivrice_Elazig_Depremi_Mw_52_ve_Dogu_Anadolu_Fay_Sistemi'nin_Gelecek_Deprem_Potansiyeli, (Erişim Tarihi: 19 Eylül 2023).
- 7 Demirtaş, *agm*, s. 2.
- 8 Nicholas Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*, (London: Imperial College, 2009).
- 9 Nicholas Ambraseys- Caroline Finkel, *Türkiye’de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler 1500-1800*, Çev. M. Koçak, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2006.
- 10 Mehmet Köküm-Fatih Özçelik, *agm*, s. 157-170.
- 11 Feriha Öztin-Nejat Bayülke, *Historical Earthquakes of İstanbul, Kayseri and Elazığ*, Report. Earthquake Research Department, General Directorate of Disaster Affairs, Ministry of Public Works and Settlement, Ankara 1990.

ve gazeteleri taranarak günümüz Elazığ il sınırları içinde 1863-1900 arasındaki 37 yılda yaşanmış küçük büyük bütün depremler ele alınmak suretiyle bölgenin tarihine ve depremselliğine katkı sunulması hedeflenmiştir.

Konumuzun başlangıcı olan 1863 yılı öncesinde Elazığ'da yaşanan tarihsel depremler incelendiğinde tek yıkıcı depremle karşılaşmaktadır. 1789 yılında meydana gelen bu deprem Elazığ, Palu, Mazgirt, Çemişgezek, Peri ile Keban Madeni köylerini harabeye çevirmiştir. Ambraseys-Finkel ikilisinin belirttiğine göre depremde bahseden iki kaynağın verdiği ölü sayısı arasında çok büyük fark bulunmaktadır. Nitekim Târîh-i Lebîbâ'da depremin 8.000 ilâ 10.000 civarında insanın ölümüne yol açtığı belirtilirken deprem bölgesinden İstanbul'a gönderilen bir resmi yazıda ise 51.000 insanın öldüğü ifade edilmiştir¹².

25 Ekim 1863 Depremi

Deprem Palu kazasında akşam saat 20.43 sularında şiddetli derecede yaşanmıştır. Akabinde hafif şiddetli üç sarsıntı meydana gelmiştir. Gazetelerden Cerîde-i Havâdis, depremde çok sayıda binanın yıkıldığını ve evlerin önemli bir kısmının duvarlarının yarıldığını belirtirken¹³ Tercümân-ı Ahvâl, kazadaki evlerin bir kısmının yıkıldığını, önemli bir kısmının ise hasar gördüğünü ifade etmiştir. Deprem can kaybına sebep olmamışsa da kaza hakkında çok büyük korku ve endişenin yaşanmasına neden olmuştur¹⁴.

19 Aralık 1870 Depremi

Deprem, Palu'da gece saat 10.08'de şiddetli derecede meydana gelmişse de hasara yol açmamıştır¹⁵.

18 Şubat 1871 Depremi

Deprem, Elazığ'da sabaha karşı saat 05.00'e doğru, hafif şiddetli derecede yaşanmıştır. On dakika kadar sonra şiddetli bir artçı şok meydana gelmiştir. Hasara yol açmayan depremler¹⁶ Keban Madeni kazasında da hissedilmiştir¹⁷.

27 Şubat ve 1 Mart 1871 Depremleri

Keban Madeni kazasında meydana gelen ve hasara yol açmayan iki depremde birincisi gündüz saat 14.22 sularında, ikincisi bundan iki gün sonra 11.22'de yaşanmıştır¹⁸.

14 Ocak 1874 Depremi

Saat 09.51 sularında yaşanan ve 20 saniye kadar süren yıkıcı nitelikteki bu deprem önemli miktarda hasara ve can kayıplarına yol açmıştır. Depremin en şiddetli yaşandığı ve en fazla hasara neden olduğu yerlerin başında Mamuretülaziz sancağına bağlı Uluabad (Uluova) nahiyesinin köyleri gelmektedir. **Bölgede yer alan on iki köyde** çok sayıda ev

12 1789 depremi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ambraseys-Finkel, *age*, s. 160-161.

13 Cerîde-i Havâdis, sayı 1169, 17 C 1280.

14 Tercümân-ı Ahvâl, sayı 419, 19 C 1280; sayı 421, 25 C 1280.

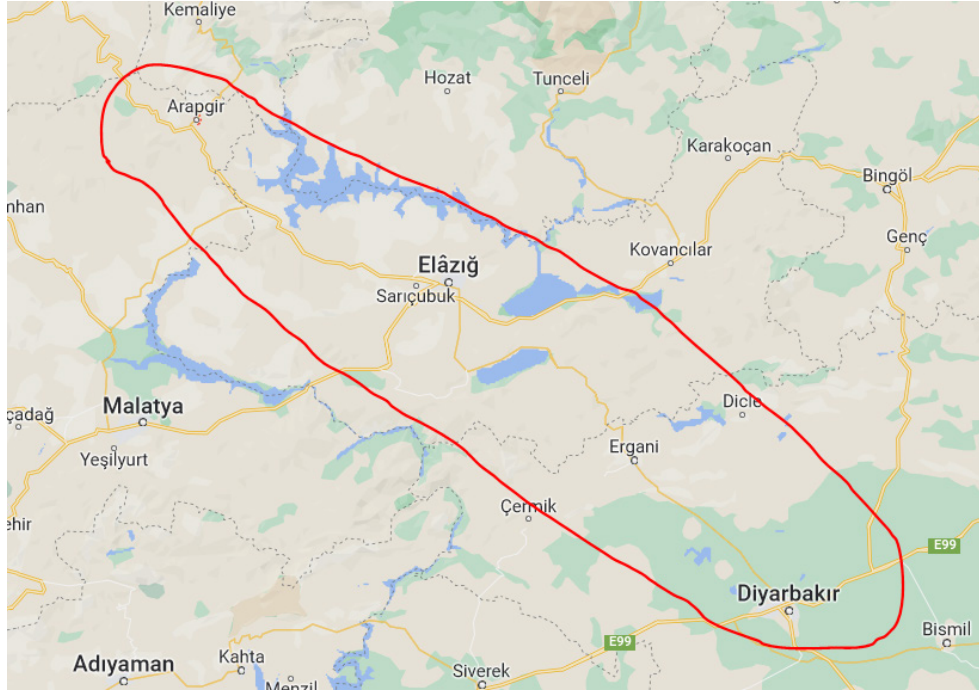
15 Diyârbekir, sayı 78, 05 ZA 1287.

16 Diyârbekir, sayı 83, 17 Z 1287.

17 Diyârbekir, sayı 86, 8 M 1288.

18 Diyârbekir, sayı 86, 8 M 1288.

yıkılmış, can kayıpları yaşanmış ve bir kısım hayvan telef olmuştur. İçlerinde en fazla zararı gören Sarıkamış isimli Müslüman köyüdür ki burada mevcut 100 kadar evin tamamı yerle bir olmuştur. Ayrıca deprem köyde 4 kişinin hayatını kaybetmesine ve 12 kişinin yaralanmasına sebep olmuştur. Yıkılan evlerinin yanı sıra 380 adet manda, inek ve öküzün telef olması Sarıkamış halkının geçim kaynaklarını ellerinden aldığı gibi aynı zamanda büyük bir ekonomik kayba sebep olmuştur¹⁹.

Şekil 3. 14 Ocak Depreminin Etki Alanı

Depremin verdiği zarar bakımından ikinci sırada ise bir Ermeni köyü olan Vartinik gelmektedir. Depremden etkilenmeyen binanın kalmadığı köyde bulunan 30 evden 24'ü tamamen yıkılırken geriye kalan 6 evin de yarısından fazlası harap olmuştur. Ayrıca köyde 6 inek telef olmuş ve 1 kişi hayatını kaybetmiştir. Böylece depremdeki ölü sayısı 5'e ulaşmıştır.

Depremde büyük yara alan yerlerden birisi de Çördik'tir. Bu mezradaki evlerin tamamı, Iğiki-i Süflâ, Genepi (Kumyazı) köylerinde ise üçer beşer ev yıkılmıştır. Bunların yanı sıra Şeyhkatil köyünün bir mahallesi, Genefik (Korucu)'te 2 ev ve bazı evlerin duvarları, Zerteriç köyünde 4 ev, Şehsuvar köyünde 1 ev, Ahur (Saraybaşı) köyünde bir kış damı, İçme köyündeki birkaç evin duvarları yıkılan yerler arasındadır. Ayrıca Habusi (İkizdere), Şeyhhacı, Alışam ve Ağınsı köylerinde bazı evlerin duvarları hasar görmüştür ancak buralardaki hasar daha önce bahsi geçen köylerden daha azdır. Bunların yanı sıra civardaki köylerde bulunan evlerde de hasarların olduğu kayıtlara geçmiştir. Ayrıca ismi verilmeyen köylerden birinde yıkılan bir evde bulunan 300 kile buğdayın toprak altında kaldığı belirtilmiştir.

19 Diyarbakir, sayı 228, 05 Z 1290; sayı 229, 19 Z 1290; sayı 233, 16 M 1291.

Depremi şiddetle yaşadığı yerlerden biri de Ergani Madeni kasabası idi. Burada ilk deprem 10.30'da meydana gelmiş, sonraki yirmi dört dakika içinde 10 defa artçı sarsıntı yaşanmıştır. Deprem kasabada 3-4 ev ile bir hanın yıkılmasına, 7-8 evin de hasar görmesine yol açmıştır²⁰. Deprem Elazığ'da ise yıkılmaya meyilli haldeki binaların bazı yerlerinin yarılmasına yol açmıştır. Elazığ'da ana depremden iki buçuk saat sonra ve ertesi gün saat 10.30 sularında iki artçı şok yaşanmıştır. Aynı deprem Diyarbakır'da 3-4 saniye kadar sürmüştür. Depremi buradaki yönü doğudan batıya doğrudur. Ardından bir defa hafif şiddetli artçı sarsıntı daha yaşanmışsa da Diyarbakır'da hasar meydana gelmemiştir. Depremi şiddetle hissedildiği yerlerden bir diğeri Çarsancak'tır ancak burada da hasar meydana gelmemiştir²¹. Aynı deprem Arabgir kazasında iki dakika kadar hissedilmişse de burada da hasar ve zayiata yol açmamıştır. Deprem Arabgir'de ise güney-kuzey doğrultusunda gerçekleşmiştir²². 14 Ocak 1874 depreminde toplamda 300'e yakın hanenin yıkıldığı ya da çeşitli şekillerde hasar gördüğü kayıtlara geçmiştir²³.

Elazığ'ı ve bütün ovayı etkileyen bu deprem hakkında Harput'ta görev yapan Amerikan misyonierlerinden P. Allen de önemli bilgiler aktarmaktadır. Allen, Keban Barajı'nın güneyinde bulunan Sarıkamış köyünün önemli derecede zarar gördüğünden bahisle mektubunda buradaki depremzedelere mutlaka yardım edilmesi gerektiğini şöyle vurgulamıştır:

"...Yıkık evlerde, çürümüş erzaklarıyla ve telef olmuş hayvanlarıyla, Sarıkamış halkının uğradığı kayıp çok ama çok ağır olacak. Mevcut gereksinimleri karşılayabilecekse buradan karşılanmalı. Uğradıkları bu talihsizlik, eminim onlara yardım göndermekten memnun olacak birçok kişinin duyarlılık ve anlayışına mazhar olacaktır. Rahibin evinin ve şapelin yaptırılması gerekiyor; ama öncelikle, uğradıkları bu felaket sonucu evsiz ve çaresiz kalanlara gönderilen yardımı ulaştıracağız. Bahar ya da yaz aylarında gönderilecek yardım, bir sonraki kış için onlara barınak sağlanmasında kullanılacak. Daha önce hiç olmadığı kadar, Mezmûrlar'daki şu dizelerin gerçek anlamını hissediyoruz: O, yeryüzüne baktı ve yer sarsıldı."²⁴

Afet Yönetimi

Afet yönetimi bağlamında deprem sonrasında yapılması gereken acil işlerin başında afetzedelerin barınma ve beslenme sıkıntılarının giderilmesi gelmekteydi. Depremzedelerin bir kısmı kendi başlarının çaresine bakarak ağaç vs.den inşa ettikleri kulübelere sığınmışlardır²⁵. Diğer taraftan yerel yönetim evsiz ve açıkta kalan depremzedelerin barındırılması için hükümetten 140 adet çadır talep etmiştir. Ancak İstanbul'daki hükümet yetkilileri, afetzedelerin kışın soğukunda çadırlarda barındırılmasının mümkün

20 Diyârbekir, sayı 228, 05 Z 1290; sayı 233, 16 M 1291.

21 Diyârbekir, sayı 228, 05 Z 1290.

22 Diyârbekir, sayı 234, 23 M 1291.

23 Diyârbekir, sayı 229, 19 Z 1290.

24 Constantia Kiskira, "Missionary Herald'dan 19. Yüzyıl Anadolu'sundaki Depremler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Girit Üniversitesi Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü, Haz. Elizabeth Zachariadou, Çev. Güven, G.Ç.-Öztürk, S., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 140-141.

25 Diyârbekir, sayı 233, 16 M 1291.

olmayacağını dikkate alarak civar köylere yerleştirilmeleri talimatını vermiştir²⁶. Bunun üzerine yerel yönetimin önemli bir bölümü çocuk ve kadınlardan oluşan afetzedeleri depremde etkilenmemiş köylere, diğer kısmını da çadırlara yerleştirmesiyle barınma problemi çözülmüştür²⁷. Yaralananların tedavisi için ise deprem bölgesine bir doktor gönderilmiştir. Ayrıca hasar tespiti için köylere memurlar çıkarılmıştır²⁸.

Evlerinin yanı sıra zahireleri ile bütün eşyalarını kaybeden depremzedeler acınacak ve yardıma muhtaç bir hale gelmişlerdir. Mamuretülaziz livası idarecileri, liva kapsamında acil bir şekilde yardım toplamak suretiyle depremzedelerin acil ihtiyaçları gidermeye çalışmıştır. Livada ilk etapta 100 kile buğday toplanarak un haline getirilmiş, bunlar görevlendirilen bir memur vasıtasıyla deprem bölgesine gönderilerek ihtiyaçlarına göre köylere taksim edilmiştir. Mamuretülaziz livası mutasarrıfının bu yöndeki gayretinin Mamuretülaziz vilayetince takdire şayan bulunduğu gazete haberlerine yansımıştır. Ayrıca Mamuretülaziz Valiliği de, depremzedelerin çokluğunu dikkate alarak, vilayet genelinde afetzedeler için bir yardım kampanyası başlatmıştır. Mutasarrıflık ve valilik tarafından düzenlenen bu yardım kampanyaları Diyârbekir gazetesi tarafından övgüye layık bulunmuştur²⁹.

Valiliğin yardım kampanyasında toplanması kararlaştırılan miktar 100.000 kuruştur. Bu paranın toplanabilmesi için valiliğin gerekli teşvikleri yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda vilayete bağlı idari birimlerde yardım toplanmasıyla ilgilenecek birer memur görevlendirilmiş ve ilgili kişilere gerekli yazılar yazılmıştır. Diyârbekir gazetesi de hayırsever halkı teşvik etmeye çalışmıştır. Afetzedelerin aşırı acınacak bir durumda bulunduklarından bahisle gerekli yardımın en kısa zamanda toplanacağını ümit ettiğini belirten gazete, yardım yapan hayırseverlerin isimlerini ve yardım miktarlarını da yayınlayarak teşvikini sürdürmüştür. Gazetenin verdiği liste Müslümanların yanı sıra bölgede yaşayan Ermeni, Keldani, Yakubi ve Protestanların da depremzedelerden yardımlarını esirgemediklerini göstermektedir. Bu durum, afetin ortaya çıkardığı acının herkes tarafından paylaşıldığının, farklı dinden ve milletten insanları dayanışma içine soktuğunun göstergelerindendir³⁰.

14 Ocak depreminin artçı şokları Mayıs ayının ilk haftasına kadar devam etmiştir. Sık yaşanan artçı şoklar, bölge halkının bir süre daha korku ve endişe içerisinde yaşamasına sebep olmuştur³¹.

26 Nisan 1874 Depremi

Deprem Ergani Madeni'nde gece saat 03.15 sularında, oldukça şiddetli derecede meydana gelmiştir. Bir saat on beş dakika sonra da şiddetli bir artçı şok yaşanmıştır. Deprem Ergani Madeni kasabasında 90-100 kadar evi harap etmiştir. Bunlardan 60-70 kadarı neredeyse tamamen yıkılırken, 30 kadarı ağır hasar görmüştür. Kasabadaki diğer evlerin önemli bir kısmı da hasar görmekten kurtulamamıştır. Ayrıca 26 Nisan depremi Ergani'de bulunan Arpa Meydanı'nın zemininde birkaç yerden yarıklar oluşturmuştur. Ergani'de artçı

26 Diyârbekir, sayı 228, 05 Z 1290.

27 Diyârbekir, sayı 229, 19 Z 1290.

28 Diyârbekir, sayı 228, 05 Z 1290.

29 Diyârbekir, sayı 229, 19 Z 1290.

30 Diyârbekir, sayı 233, 16 M 1291.

31 The Levant Herald, Vol III, sayı 23, 10 Haziran 1874.

şokların uzun süre devam ettiği gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Ergani’de depremlerin yaşandığı sıralarda Elazığ havalisinde de birbirini müteakip depremler meydana gelmiş ancak burada hasar ve zayıat oluşmamıştır³².

Ergani’de depremzedeler, binaların arz ettiği tehlike nedeniyle evlerine girmeye cesaret edememiş ve bir müddet dışarıda konaklamak zorunda kalmışlardır. Ergani afetzedelerinin bir kısmı kaza idaresinin talep ettiği 100 kadar çadıra yerleştirilirken³³, bir kısmı da barınak sağlamak amacıyla kasaba dışında bulunan bağ ve bahçelerine gitmişlerdir. Depremi şiddetinin geçmesiyle afetzedeler evlerine dönmüşlerse de 1874-75 kışının çok çetin geçmesi ve sekiz gün sonra yaşanan ikinci büyük deprem, harap ve yıkılmaya yüz tutmuş haldeki binaların bir kat daha harap olmasına yol açmıştır. Nitekim Ergani’nin Cami-i Kebir Mahallesi’nde Aluş isimli birine ait evin üst katının duvarları 3 Nisan 1875 tarihinde birdenbire yıkılmıştır. Duvardan kopan taşların tamamının bu evin alt tarafında bulunan başka bir evin üzerine düşmesiyle üç kişi hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu elim olay üzerine Ergani Belediye Dairesi, tehlike arz eden binaların yıktırılması için kazada görev yapan imam, muhtar, bazı memurlar, ruhani reisler, bazı ihtiyar meclisleri ve ustalar tarafından dikkatli bir şekilde incelettirilmesini sağlamıştır³⁴.

Gazete haberleri, Ergani halkının yaralarının uzun süre sarılamadığını göstermektedir. Diyârbekir gazetesi 20 Kasım 1874 tarihli haberinde Ergani depremzedelerinin acınacak bir durumda olduğundan, fakr u zaruretlerinden dolayı henüz evlerini tamir ettiremediklerinden ve yardım edilmediği takdirde yaklaşan kış mevsiminde aşırı derecede sefaletle düşeceklerinden bahsetmekte ve ayrıca bu durumun kaza idaresi tarafından Mamuretülaziz Valiliğine bildirildiğini belirtmektedir. Ergani depremzedelerine pek yardım yapılmadığı anlaşılmaktadır ki bu durumun sebebi, Ergani depreminden bir hafta kadar sonra Elazığ’da çok daha büyük bir depremin meydana gelmesidir. Elazığ depremzedeleri için vilayet genelinde yardım toplanmışsa da ilk başlarda bu paradan Ergani halkına herhangi bir payın ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 20 Kasım 1874 tarihli Diyârbekir gazetesi, Elazığ depremzedeleri için toplanan yardımdan 3.000 kuruşun Ergani depremzedelerine dağıtılması için Ergani Madeni Kaymakamlığına kısa süre önce gönderildiğinden memnuniyetle bahsetmiştir³⁵.

3 Mayıs 1874 Depremi

Deprem, sabah saat 07.24 sularında başlamış ve 14 Ocak depremi gibi 20 saniye kadar şiddetli derecede devam etmiştir. Deprem Elazığ’da ve bilhassa Uluabad nahiyesine bağlı birçok köyde önemli derecede hasara yol açmıştır. Elazığ kasabasında bazı binaların duvarları yarılrken hapishanenin bir koğuşı yıkılmış ve hastanenin duvarlarında bazı hasarlar oluşmuştur. Elazığ’da depremden zarar gören yerlere hemen marangoz ve amele gönderilmiş, duvarlar destekler altına alınarak herhangi bir tehlikeye meydan verilmemeye çalışılmıştır³⁶. Depremde zarar gören yerlerden birisi de Elazığ’daki kışla idi. Deprem

32 Diyârbekir, sayı 241, 13 RA 1291; sayı 289, 09 RA 1292; Basîret, sayı 1235, 4 R 1291.

33 Diyârbekir, sayı 241, 13 RA 1291; Basîret, sayı 1235, 4 R 1291.

34 Diyârbekir, sayı 289, 09 RA 1292.

35 Diyârbekir, sayı 269, 10 L 1291.

36 Basîret, sayı 1246, 17 R 1291; Diyârbekir, sayı 242, 20 RA 1291.

öncesinde yaşanan yoğun yağmur yağışlarından zarar gören kışlanın bir kısmı da 3 Mayıs depreminde zarar görmüş ve kullanılamaz hale gelmiştir³⁷.

Mamuretülaziz Mutasarrıflığının deprem sonrasında acil olarak yaptığı icraatlardan biri de civardaki köylerin ve halkın durumunu incelemek üzere hemen memurlar göndermesidir. Yapılan inceleme neticesinde Uluabad'a bağlı Habusi köyündeki evlerin tamamının; Alışam köyündeki evlerin önemli bir kısmının; Mornik, Zerteriç ile bazı köylerde ise beşer onar evin yıkıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca civar köylerin hepsinde de evlerden bazılarının yıkıldığı, önemli bir kısmında ise yarıkların oluştuğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda can kayıplarının yaşandığı belirlenmişse de bir sayı belirtilmemiştir. Ayrıca henüz liva merkezine dönmeyen memurların vereceği hasar kayıtlarının vilayet merkezine gönderileceği ifade edilmiştir³⁸.

Amerikan misyoneri P. Allen de, 8 Mayıs 1874 tarihinde The Levant Herald gazetesine gönderdiği mektubunda, depremle ilgili önemli bilgilere yer vermektedir. Allen, depremin sabah saat 07.00'de Harput Ovası'nın tamamında şiddetli bir şekilde hissedildiğini ve özellikle bahsi geçen ovanın doğu ucunda felakete sebep olduğunu belirtmektedir. Verdiği bilgiler, gazetelerin haberlerini doğrulamaktadır. Buna göre Ermenilere ait 200 evi barındıran Habusi (İkizdere) köyü tam bir harabeye dönmüştür. Yıkılmadan kalan evler de çok ciddi derecede hasar görmüş ve yarılmış olduğundan içinde oturulması tehlikeli hale gelmiştir. Allen, enkaz altından çıkarılan ölü ve yaralıları hakkında da bilgiler vermektedir. Ona göre deprem Habusi'de 16 kişinin hayatını kaybetmesine ve 22 kişinin yaralanmasına yol açmıştır. Allen, ağır yaralı olan 4 kişinin de yaşamasının beklenmediğini ifade etmiştir. Depremde ağır yara alan köylerden bir diğerinin de Türklerin yerleşik olduğu Alışam olduğunu belirten Allen, burada da çok sayıda evin yıkıldığını ve enkaz altından 3 cesedin çıkarıldığını ifade etmiştir. Ayrıca bahsi geçenlerin yanı sıra birçok köyde de evlerin yıkıldığını ya da duvarlarının yarıldığını ancak buralarda can kaybının yaşanmadığını belirtmiştir. Allen'in verdiği bilgilere göre bu depremde toplam 19 kişi hayatını kaybetmiştir³⁹.

Diyârbekir ve Basîret gazeteleri, 3 Mayıs'ta Ergani Madeni'nde de deprem yaşandığından ve haylice bina yıkıldığından bahsetmektedirler⁴⁰. Ancak gazetelerin bu depremi, bir önceki başlıkta bahsi geçen 26 Nisan 1874'te yani 3 Mayıs depreminden bir hafta kadar önce Ergani'de yaşanan depremle karıştırdıkları anlaşılmaktadır. Nitekim bizzat Diyârbekir gazetesi Hicri 13 Rebiülevvel 1291/Miladi 30 Nisan 1874 tarihli nüshasında şu satırları paylaşmıştır:

Birkaç günden beri Ergâni Ma'deni kasabasında vukû'bulan şiddetli hareket-i arzdan Arpa Meydânı tabir olunan mahall birkaç yerden ayrılmış ve yüze karîb (yakın) hâne de fenâ derecede zedelenip altmış yetmiş kadarı bütün bütüne inhidâma (yıkılmaya) yüz tutmuş olduğundan ahâli bu hânelerde ikâmete cesâret edemeyip hârice çıktıkları beyânıyla bunların muhâfazası zımnında yüz kadar çadırın irsâli mahallinden bugün cânib-i vilâyete

37 Diyârbekir, sayı 265, 05 N 1291.

38 Basîret, sayı 1246, 17 R 1291; Diyârbekir, sayı 242, 20 RA 1291.

39 The Levant Herald, Vol III, sayı 23, 10 Haziran 1874.

40 Basîret, sayı 1246, 17 R 1291; Diyârbekir, sayı 242, 20 RA 1291.

gelen telgrafnâmede bildirildiği işitilmiştir.⁴¹”

Bununla birlikte Ergâni'nin yıkıcı nitelikteki 3 Mayıs depreminden de bir miktar etkilenmiş olabileceği düşünülebilir. 3 Mayıs depremi Diyarbakır'da da şiddetli derecede hissedilmişse de can kaybı yaşanmamıştır⁴². Diyârbekir gazetesi 22 Mayıs 1874 tarihli nüshasında depremde 1.000'den fazla evin yıkıldığını belirtmiştir ki⁴³ bu rakam, depremin daha önce bahsi geçen depremlerden çok daha yıkıcı nitelikte olduğunu gösterir.

Bu arada Diyârbekir gazetesinin 22 Mayıs 1874 tarihli nüshasında Mamuretülaziz kazasında “geçen gün dahi” şiddetli bir depremin meydana geldiğini belirtmesi, artçı şokların bir müddet daha devam ettiğinin göstergesidir⁴⁴.

Afet Yönetimi

Habusi ve Sarıkamış depremzedeleri, evleri yıkıldığı ya da yaşamaya elverişli olmadığı için bahar ve yaz aylarında bahçe ve tarlalarında yaşamaya devam etmişlerdir. P. Allen'e göre bu durum deprem bölgesinde güvenlik problemini de beraberinde getirmiştir. Çünkü hırsızlar bulabildikleri eşyaları çalmak için bu fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır. Yerel hükümet ihtiyaç içindeki depremzedeler için yiyecek ve elbise toplamak suretiyle yardımda bulunmuştur. P. Allen, ayrıca depremzedelerin hükümetten vergi ve bölgede yeni yapılan yeni yollarda çalışmama muafiyeti beklentisi içinde olduğunu ifade etmiştir. Yerel hükümetin yanı sıra Elazığ'daki Amerikan misyonerlerinin de Habusi ve Sarıkamış köyleri depremzedelerine yardımda bulundukları bilinmektedir⁴⁵.

3 Mayıs depremi sonrasında Mamuretülaziz vilayeti genelinde bir yardım kampanyası başlatılmıştır. Toplanan yardımlar peyderpey deprem bölgesine gönderilerek, başta acil ihtiyaçları olmak üzere, afetzedelerin yaraları sarılmaya çalışılmıştır. Örneğin Diyârbekir gazetesinin 22 Mayıs 1874 tarihli nüshasında verdiği bilgilere göre Siird livasına bağlı Rızvan kazası hissesi bulunan 3.000 kuruştan 2.327,5 kuruşu ile Garzan nahiyesinde toplanan 1.000 kuruş vilayet merkezine gönderilmiştir. Lice kazası 1.070, Ani nahiyesi 800 kuruş göndermiştir⁴⁶. Aynı gazetenin 26 Haziran 1874 tarihli nüshasından anlaşıldığı üzere Siird livasının Şirvan kazasından depremzedeler için 3.300 kuruş gönderilmiştir⁴⁷. Gazete 15 Ekim 1874 tarihli nüshasında ise Siird livasına bağlı Eruh kazasından toplam 1.500 kuruşun gönderildiğini belirtmiştir⁴⁸. 23 Ekim 1874 tarihli nüshasında ise Malatya livasından 6.900, Siird livasına bağlı Eruh kazasından 750 kuruş yardım parası gönderildiğini bildirmektedir⁴⁹.

41 Diyârbekir, sayı 241, 13 RA 1291; Basîret, sayı 1235, 4 R 1291.

42 Basîret, sayı 1246, 17 R 1291; Diyârbekir, sayı 242, 20 RA 1291.

43 Diyârbekir, sayı 244, 05 R 1291.

44 Diyârbekir, sayı 244, 05 R 1291.

45 The Levant Herald, Vol III, sayı 23, 10 Haziran 1874.

46 Diyârbekir, sayı 244, 05 R 1291.

47 Diyârbekir, sayı 249, 11 CA 1291.

48 Diyârbekir, sayı 265, 05 N 1291.

49 Diyârbekir, sayı 266, 12 N 1291; sayı 267, 19 N 1291.

Diyârbekir gazetesi, daha önceki depremde olduğu gibi, yapılan yardımları farklı nüshalarında teker teker paylaşarak bunların takdire şayan olduğunu her defasında belirtmek suretiyle halkı yardım yapmaya teşvik etmiştir. Gazete aynı zamanda daha 22 Mayıs 1874 tarihli nüshasında 1.000’den fazla evin yıkıldığından ve depremde halkın aşırı derecede perişan olduklarından bahisle yardımların en kısa sürede tamamlanmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda Valiliğin ilgili yerel idarecilere açık bir uyarı yaptığını bildiren gazete, yine teşvik amacıyla depremzedelerin imdadına koşulmasının vatanperverliğin gereklerinden bulunduğundan bahisle el birliğiyle yardımların tam ve hızlı bir şekilde yardım komitelerine teslimini istirham etmiş, gerekli yardımı yapmayanların yapanlar nezdinde pişmanlık duygusu yaşayacaklarını, bu nedenle hayırda her bir kimsenin diğerinden geri kalmamasına özen göstermeleri gerektiğini belirtmiştir⁵⁰. Gazete aynı zamanda yardımların toplanmasında gayret gösteren ilgili kişilerden övgüyle bahsederek onurlandırmıştır. Bu bağlamda Siird livası mutasarrıfı ile halkının takdire şayan bir gayret içerisinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca gazete, yardım yapanların isimlerini köy, nahiye ve mahalleleriyle birlikte bu deprem sonrasında da teker teker zikretmiştir⁵¹. Bununla birlikte hem yerel idarecilerin hem de Diyârbekir gazetesinin gayret ve teşviklerine rağmen beklenen yardımların kısa süre içerisinde toplanamadığı anlaşılmaktadır.

Yetkililerce kullanılamaz hale geldiği tespit edilen Elazığ Kışlası’ndaki askerlerin bir kısmı 1874 yazı geldiğinde tedarik edilebilen münasip kışlık han ve hanelerde, bir kısmı ise çadırlarda ikamet ettirilmeye başlanmıştır. Dördüncü Ordu Müşiriyeti ile yapılan yazışmalar neticesinde kışlanın hasar gören kısımlarının 1875 yılı ilkbaharında tamirine başlanması kararlaştırılmıştır⁵².

Kasım 1874 Depremi

Diyârbekir gazetesi, 20 Kasım 1874 tarihli nüshasında Mamüretülaziz kazasına bağlı ve Elazığ’ın güney doğusunda bulunan Perçenç (Akçakiraz) ile civarındaki köylerde yeni depremlerin meydana geldiğinden bahsetmiştir⁵³.

2 Ocak 1875 Depremi

Deprem, akşam saat 20.47’de şiddetli derecede yaşanmış ve Palu’daki evlerin önemli bir kısmında hasar meydana getirmiştir. Depremden etkilenen yerler arasında Palu Hükümet Konağı da bulunmaktadır. Bir odasıyla bir iki duvarının yıkılması sonucu konağın bir tarafı açıkta kalmıştır. Ayrıca bir sonraki **gün akşam saat 22.47’de** Palu’da bir defa şiddetli artçı şok yaşanmıştır⁵⁴.

27 Mart 1875 Depremi

Palu kazasının Karaçor nahiyesinde gece vakti yaşanan bu şiddetli deprem de önemli derecede hasara yol açmıştır. Diyârbekir ve Basîret gazetelerinin haberine göre deprem hem nahiye merkezinde hem de nahiyeye bağlı köylerde çok sayıda evin harap olmasına

50 Diyârbekir, sayı 244, 05 R 1291.

51 Diyârbekir, sayı 249, 11 CA 1291.

52 Diyârbekir, sayı 265, 05 N 1291.

53 Diyârbekir, sayı 269, 10 L 1291.

54 Diyârbekir, sayı 280, 05 M 1292.

yol açmıştır⁵⁵.

6 Kasım 1883 Depremi

Deprem, gece saat 00.55 sularında Elazığ'da meydana gelmiş ve on saniye kadar sürmüştür. Ertesi gün bir defa artçı şoku yaşanan deprem hasara yol açmamıştır⁵⁶.

28 Ocak 1884 depremi

Deprem, Elazığ'da gece saat 23.36 sularında hafif şiddetli derecede meydana gelmiş ve hasara yol açmamıştır⁵⁷.

1 Ekim 1884 Depremi

Deprem, Elazığ'da Kurban Bayramı'nın birinci akşamı saat 21.14 sularında meydana gelmişse de hasara yol açmamıştır⁵⁸.

30 Nisan 1885 Depremi

Deprem, Elazığ'a üç buçuk saat yürüyüş mesafesinde olan Çöteli köyünde, akşam ezanından iki saat sonra, 21.22 sularında, meydana gelmiştir. Depremden Norşin oğlu Mamas'a ait köhne bir evin üst katındaki eyvanın yıkılması sonucunda otuz yaşındaki gelini ile üç ve bir yaşlarındaki iki kız torunu enkaz altında kalarak hayatlarını kaybetmiştir. Deprem bölgesine bir doktor ile memurlar gönderilmiş, yapılan inceleme neticesinde Çöteli ve civar köylerde başkaca bir hasar ve zayıat oluşmadığı anlaşılmıştır. Bahsi geçen evin köhne olmasından ve o sırada yağın yağmurların şiddetinden dolayı depremde yıkıldığı kayıtlara geçmiştir⁵⁹.

19 Ocak 1890 Depremi

Deprem, Elazığ'da saat 17.17 sularında yaşanmışsa da hasara yol açmamıştır⁶⁰.

23 Şubat 1890 Depremi

Elazığ'da saat 10.00 sularında meydan gelen ve 2-3 saniye kadar süren bu deprem de hasara yol açmamıştır. Aynı gün Arabgir kazasında da hafif şiddetli bir deprem meydana gelmiştir⁶¹.

27 Temmuz 1890 Depremi

Deprem, Elazığ kasabasında Pazar günü ikindi ezanından sonra şiddetli derecede yaşanmış ve 10 saniye sürmüştür. Hemen akabinde 7 saniye süren şiddetli bir artçı şok meydana gelmiştir. Pazartesi ve Salı günleri de birer defa artçı şok hissedilmiştir. Deprem Elazığ'da küçük miktarda, güneyinde yer alan ova üzerindeki köylerde ise ciddi miktarda hasara yol açmıştır. Elazığ'da vilayet konağının bazı kısımları ağır hasar alırken bazı evler

55 Diyârbekir, sayı 290, 16 RA 1292; Basîret, sayı 1517, 29 RA 1292.

56 Mamûretü'l-'Azîz, sayı 5, 11 M 1301.

57 Mamûretü'l-'Azîz, sayı 17, 6 R 1301.

58 Mamûretü'l-'Azîz, sayı 51, 15 Z 1301

59 Mamûretü'l-'Azîz, sayı 82, 2 Ş 1302.

60 Tercümân-ı Hakikat, sayı 3501, 17 C 1307.

61 Tercümân-ı Hakikat, sayı 3228, 17 B 1306.

de hasar görmüştür⁶². Ayrıca kentteki askeri binalarda bazı çatlaklar oluşmuştur⁶³.

Depremden en çok etkilenen yerler ise Kuyulu, Tadım, Hankendi, Sarılı, Ceyb, Sorsulu köyleridir. Bahsi geçen köylerde çok sayıda ev yıkılırken ayakta kalanların önemli bir kısmı da ağır hasar görmüş ve kullanılmayacak hale gelmiştir. Depremde 5 ya da 6 kişi hayatını kaybederken sadece Sorsulu köyünde enkaz altından çıkarılan küçük bir çocuk yaralanmış, onun da hayati tehlikesinin olmadığı anlaşılmıştır⁶⁴. Bir resmi yazıda ise Serasker Ali Rıza Paşa'nın, Dördüncü Ordu Müşiriyetinden gelen bilgilere atfen, köylerde hayatını kaybedenlerin olmadığı yönünde bir bilgi paylaştığı görülmektedir⁶⁵. Ancak bu bilginin depremin sıcaklığıyla henüz gerekli tahkikat yapılmadan İstanbul'a gönderilmiş olduğu tahmin edilebilir.

Depremle birlikte evlerini terk eden halk, 2 Ağustos tarihi itibarıyla hâlâ dışarıda konaklamaktadır. Bu arada Mamuretülaziz valisi Nasuhi Bey'in depreme maruz kalan köylerde inceleme yapılması için bir talimat verdiği bilinmektedir⁶⁶.

15 Aralık 1890 Depremi

Deprem, Elazığ'da sabah saat 07.40 sularında hafif şiddetli derecede yaşanmış ve hasara yol açmamıştır⁶⁷.

2 Mart 1891 Depremi

Deprem, Palu'da sabah saat 06.21'de şiddetli derecede meydana gelmiştir. Seraskerlik makamının bir yazısından anlaşıldığı üzere Palu kasabasındaki kışla binası yıkılmış ve enkaz altında kalan askerlerden dördü hayatını kaybetmiştir. Askerler, tedbir amacıyla yıkılan ve hasar gören yerlerden çıkarılarak sağlam binalara nakledilmiştir. Ayrıca deprem birkaç ev ile karakolhane olarak kullanılan evlerden birisinin yıkılmasına yol açmıştır⁶⁸.

15 Haziran 1891 Depremi

The Levant Herald gazetesinin verdiği bilgilere göre 15 ve 16 Haziran tarihlerinde Elazığ'da birkaç deprem yaşanmıştır⁶⁹.

26 Haziran 1891 Depremi

Deprem, Elazığ'da saat 15.24'te meydana gelmiştir. İki gün sonra yine aynı saatlerde 15 saniyeden fazla süren şiddetli bir sarsıntı daha hissedilmiştir. Aynı tarihlerde Malatya ve Arabgir'de de depremlerin meydana geldiği gazete haberlerine yansımıştır⁷⁰.

30 Eylül 1891 Depremi

62 Tercümân-ı Hakikat, sayı 3631, 4 M 1308; *The Levant Herald*, Vol X, sayı 34, 25 Ağustos 1890.

63 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perâkende Evrâkı Askerî Ma'rûzât (Y.PRK.ASK.), 63/5, 16 Z 1307.

64 Tercümân-ı Hakikat, sayı 3631, 4 M 1308; *The Levant Herald*, Vol X, sayı 34, 25 Ağustos 1890.

65 BOA, Y.PRK.ASK., 63/5, 16 Z 1307

66 Tercümân-ı Hakikat, sayı 3631, 4 M 1308; *The Levant Herald*, Vol X, sayı 34, 25 Ağustos 1890.

67 Tercümân-ı Hakikat, sayı 3724, 5 CA 1308.

68 BOA, Y.PRK.ASK., 70/30, 24 B 1308.

69 The Levant Herald, Vol XI, sayı 25, 29 Haziran 1891.

70 Sabâh, sayı 675, 6 Z 1308.

Deprem, Elazığ'da oldukça şiddetli derecede meydana gelmişse de hasara yol açmamıştır⁷¹.

1892 Depremi

14 Kasım 1892 tarihli The Levant Herald gazetesi Ergani'de bir deprem meydana geldiğini bildirmişse de ayrıntısına yer vermemiştir⁷².

3 Mart 1893 Depremi

Malatya, Adıyaman, Besni, Kâhta ve Akçadağ'da büyük bir yıkıma neden olan 3 Mart 1893 depremi⁷³ çevre kentlerde de hissedilmiş hatta bazılarında küçük miktarda hasara yol açmıştır. Bu yıkıcı deprem öncesinde yaşanan ve Malatya'da küçük miktarda hasara yol açan öncü sarsıntı, Mamuretülaziz vilayetinin merkezi Harput'ta (Elazığ) da şiddetli derecede hissedilmiş ve on saniye sürmüştür⁷⁴. 3 Mart'ta yaşanan ana depremde etkilenen yerler arasında ise Harput'a bağlı Şehablı köyü de bulunmaktadır. Can kaybının yaşanmadığı köyde birkaç ev yıkılmaktan kurtulamamıştır. Evleri yıkılan Şehablı afetzedeleri yakındaki başka bir köye yerleştirilmişlerdir⁷⁵. Depremin şiddetle hissedildiği yerlerden bir diğeri Keban Madeni kazası idi⁷⁶. Öyle ki kaza halkı artçı şoklar nedeniyle büyük korku ve endişe yaşayarak evlerini terk etmişlerdir. Bu nedenle kaza kaymakamı Keban afetzedeleri için Mamuretülaziz Valiliğinden 200 çadır talep etmiştir. Ancak bu talep, çadırların tamamının Malatya'daki depremzedelere gönderilmesinden dolayı karşılanamamıştır. Mamuretülaziz valisi, Keban halkına sadece evlerinin bahçelerine kazıklar çakmak ve etrafını kilim ve keçelerle örtmek suretiyle haymeler yapmalarını tavsiye edebilmiştir⁷⁷. Ayrıca Mart ayında yaşanan artçı şokların bir kısmı Elazığ ve Keban'da da hissedilmiştir⁷⁸.

30 Mayıs 1893 Depremi

Elazığ kent merkezinde akşam vakitlerinde meydana gelen bu deprem, arşiv belgesinin ifadesiyle “sürekli ve oldukça şiddetli derecede” hissedilmiştir. Depremin ardından bir defa artçı şok yaşanmıştır⁷⁹.

10 Eylül 1893 Depremi

Deprem, Malatya, Arabgir, Elazığ ve Keban Madeni'nde şiddetli ve hafif suretlerde hissedilmiştir. Ayrıca Malatya ve Elazığ'da 16 Eylül'de iki deprem daha yaşanmıştır⁸⁰.

71 Tercümân-ı Hakikat, sayı 3974, 9 RA 1309.

72 The Levant Herald, Vol. XII, sayı 42, 14 Kasım 1892.

73 3 Mart 1893 depremi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selahattin Satılmış, “1893 Malatya Depremi ve Afet Yönetimi”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 39 (2016): 137-178; Naim Ürkmez, “Osmanlı Devleti'nde Bir Toplumsal Dayanışma Örneği: 1893 Malatya Depremi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43 (2016): 970-986.

74 BOA., Bâbîâlî Evrâk Odası Evrâkı (BEO) 164/12244, 14 Ş 1310.

75 BOA., Yıldız Sadâret Husûsî Maruzât Evrâkı (Y.A.HUS.) 270/111, 17 Ş 1310.

76 BOA., Y.A.HUS., 280/13, 2 RA 1311.

77 BOA., Y.A.HUS., 270/111, 17 Ş 1310; BEO., 164/12244, 14 Ş 1310.

78 BOA., BEO, 170/12688, 24 Ş 1310; Y.A.HUS., 270/111, 17 Ş 1310; The Levant Herald, Vol XIII, sayı 11, 13 Mart 1893.

79 BOA., Y.A.HUS., 273/170, 29 L 1310.

80 Y.A.HUS., 280/13, 2 RA 1311; The Levant Herald, Vol XIII, sayı 37, 16 Ekim 1893; Vol XIII, sayı 38, 23

30 Eylül 1893 Depremi

Deprem, gece saat 10.30'da Elazığ'da şiddetli derecede yaşanmıştır. Aynı saatte Çemişgezek'te de bir sarsıntı hissedilmiştir⁸¹.

23 Ekim 1893 Depremi

Önce gece vakitlerinde Malatya'da şiddetli, Akçadağ'da hafif bir deprem yaşanmış, aynı günün akşamında ise bahsi geçen yerlerde ve Keban'da iki sarsıntı daha meydana gelmiştir⁸².

19 Aralık 1893 Depremi

Keban Madeni'nde yaşanan bu deprem Besni'de de hissedilmiştir. Besni'de iki gün önce de bir deprem yaşandığı kayıtlara geçmiştir⁸³.

13 Kasım 1894 Depremi

The Levant Herald gazetesi 13 ve 14 Kasım 1894 tarihlerinde Mamuretülaziz vilayetinde iki hafif şiddetli depremin meydana geldiğinden bahsetmişse de yerini tam olarak belirtmemiştir⁸⁴.

19 Ekim 1895 Depremi

Deprem, Malatya, Keban, Çemişgezek ve Arabgir'de Cumartesi gecesi saat 02.15'te şiddetli derecede yaşanmıştır. Hasara yol açmayan bu deprem, şiddeti azalarak Elazığ, Birecik, Urfa ve Diyarbakır'da da hissedilmiştir. Ana depremden bir saat on beş dakika sonra Keban'da şiddetli, adı geçen diğer yerlerde hafif şiddetli birer artçı şok yaşanmıştır. Saat 10.15'te Malatya'da başka bir sarsıntı daha hissedilmiştir. Artı şoklar birkaç gün devam etmiştir⁸⁵.

26 Nisan 1896 Depremi

Deprem, Elazığ ve çevresinde, gece yarısına doğru şiddetli derecede hissedilmiştir⁸⁶.

22 ve 25 Nisan 1898 Depremleri

Depremler, Malatya ve Elazığ'da hissedilmiştir. İlk deprem 22 Nisan'da akşam saat 22.44'te, ikinci deprem gece saat 01.37'de meydana gelmiştir. Tercümân-ı Hakikat gazetesinin verdiği bilgilere göre birincisi hafif, ikincisi şiddetli derecede gerçekleşen depremler hasara yol açmamıştır⁸⁷. Ambraseys ise ilk depremin Palu ve Genç arasındaki Çapakçur bölgesinde hasara yol açtığını, ayrıca Çermik ve Kiran'da da hissedildiğini belirtmektedir⁸⁸.

Ekim 1893.

81 The Levant Herald, Vol. XIII, sayı 35, 2 Ekim 1893.

82 The Levant Herald, Vol. XIII, sayı 39, 30 Ekim 1893.

83 The Levant Herald, Vol XIII, sayı 47, 23 Aralık 1893.

84 The Levant Herald, Vol XIV, sayı 46, 19 Kasım 1894.

85 The Levant Herald, Vol XV, sayı 42, 21 Ekim 1895.

86 The Levant Herald, Vol XVI, sayı 18, 4 Mayıs 1896; İkdâm, sayı 638, 17 ZA 1313.

87 Tercümân-ı Hakikat, sayı 6118, 16 Z 1315.

88 Ambraseys, *age*, s.789.

Sonuç

Dönemin ulusal ve yerel basını ile arşiv belgeleri üzerinde yapılan inceleme neticesinde Elazığ genelinde, 1863-1900 yılları arasında, 33 depremin yaşandığı tespit edilebilmiştir. Bununla birlikte bahsi geçen rakamın asgari deprem sayısını ifade ettiğini belirtmek gerekir. Özellikle hasara yol açmayan bazı depremlemlerin bahsi geçen kaynaklara yansımamış ya da tespit edilememiş olma ihtimali bulunmaktadır. Yaşanan deprem sayısının fazla olması ve birçok depremin hasar meydana getirmesi, Doğu Anadolu Fay Zonu'nun parçaları olan Palu-Hazar ve Hazar-Sincik segmentlerinin etkisinde bulunan Elazığ'ın Türkiye'de deprem riskinin en yüksek olduğu yerlerden birisi olduğunu kanıtlamaktadır.

Yaşanan depremlerden 9'unun hasar meydana getirdiği, bunlardan da 5'inin ise ölümlere yol açtığı tespit edilmiştir. Meydana getirdiği hasar ve zayıat bakımından Ekim 1863, Ocak 1874, Nisan 1874, Mayıs 1875, Temmuz 1890 ve Mart 1891 tarihlerinde meydana gelen depremlerin diğerlerine nazaran çok daha fazla önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Özellikle 1874 yılı, depremlerin sıklaştığı ve üç yıkıcı depremin Elazığ'da büyük tahribat meydana getirmiş olması bakımından çok daha önemlidir. Belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus ise yıkıcı depremlerin, daha çok Elazığ'ın güneyinde yer alan ova bölgesindeki köyler ile Palu ve Ergani Madeni kazalarını etkilemiş olmasıdır.

Depremlerde evlerin, kamu binalarının yıkılması ve çok sayıda hayvanın telef olması, Elazığ'da ekonomik kaybı da beraberinde getirmiştir. Bu durumun depremzede halkta birtakım maddi zorluklara neden olduğu söylenebilir. Ayrıca yıkıcı nitelikteki depremler sonrasında afetzedeler, evlerinin zarar görmesi ya da artçı şokların şiddeti nedeniyle bir müddet evlerine giremeyerek sefil bir hayat yaşamak zorunda kalmışlardır. Depremzedelerden bir kısmı zarar görmeyen köylere gönderilirken bir kısmı da çadırlarda ya da kendilerinin inşa ettikleri baraklarda zor şartlarda konaklamak zorunda kalmışlardır.

Yerel idareler, yıkıcı depremler sonrasında depremzedelerin beslenme, barınma, tedavi vb. ihtiyaçlarının giderilmesi için girişimlerde bulunmuş, bu işlemlerin masraflarını karşılayabilmek için de yardım kampanyaları düzenlemişlerdir. Merkezi hükümet ise verdiği talimatlarla yerel idarecileri yönlendirmeye çalışmıştır. Hayırsever halkın yardım kampanyalarına katılmaya teşvik edilmesi bakımından ise yerel idarelerin yanı sıra Diyârbekir gazetesinin telkinleri önem arz etmektedir.

Kaynakça

Başkanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

Bâbîâli Evrâk Odası Evrâkı (BEO.) 164/12244, 14 Ş 1310; 170/12688, 24 Ş 1310; 273/170, 29 L 1310.

Yıldız Perâkende Evrâkı Askerî Ma'rûzât (Y.PRK.ASK.) 63/5, 16 Z 1307; 70/30, 24 B 1308.

Yıldız Sadâret Husûsî Maruzât Evrâkı (Y.A.HUS.) 270/111, 17 Ş 1310; 280/13, 2 RA 1311.

Gazeteler

Basîret, sayı 1235, 4 R 1291; sayı 1246, 17 R 1291; sayı 1517, 29 RA 1292.

Cerîde-i Havâdis, sayı 1169, 17 C 1280.

Diyârbekir, sayı 78, 05 ZA 1287; sayı 83, 17 Z 1287; sayı 86, 8 M 1288; sayı 228, 05 Z 1290; sayı 229, 19 Z 1290; sayı 233, 16 M 1291; sayı 234, 23 M 1291; sayı 241, 13 RA 1291; sayı 242, 20 RA 1291; sayı 244, 05 R 1291; sayı 249, 11 CA 1291; sayı 265, 05 N 1291; sayı 266, 12 N 1291; sayı 267, 19 N 1291; sayı 269, 10 L 1291; sayı 280, 05 M 1292; sayı 289, 09 RA 1292; sayı 290, 16 RA 1292.

İkdâm, sayı 638, 17 ZA 1313.

Mamûretü'l-'Azîz, sayı 5, 11 M 1301; sayı 17, 6 R 1301; sayı 51, 15 Z 1301; sayı 82, 2 Ş 1302.

Sabâh, sayı 675, 6 Z 1308.

Tercümân-ı Ahvâl, sayı 419, 19 C 1280; sayı 421, 25 C 1280.

Tercümân-ı Hakikat, sayı 3228, 17 B 1306; sayı 3501, 17 C 1307; sayı 3631, 4 M 1308; sayı 3724, 5 CA 1308; sayı 3974, 9 RA 1309; sayı 6118, 16 Z 1315.

The Levant Herald, Vol III, sayı 23, 10 Haziran 1874; Vol X, sayı 34, 25 Ağustos 1890; Vol XI, sayı 25, 29 Haziran 1891; Vol. XII, sayı 42, 14 Kasım 1892; Vol XIII, sayı 11, 13 Mart 1893; Vol. XIII, sayı 35, 2 Ekim 1893; Vol XIII, sayı 37, 16 Ekim 1893; Vol XIII, sayı 38, 23 Ekim 1893 ; Vol. XIII, sayı 39, 30 Ekim 1893; Vol XIII, sayı 47, 23 Aralık 1893; Vol XIV, sayı 46, 19 Kasım 1894; Vol XV, sayı 42, 21 Ekim 1895; Vol XVI, sayı 18, 4 Mayıs 1896.

Telif Eserler

Akyel, Salih “XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.34, S. 57, s. 199-220.

Ambraseys, Nicholas, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*, Imperial College, London 2009.

Ambraseys, Nicholas-Finkel, Caroline, *Türkiye’de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler 1500-1800*, Çev. M. Koçak, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2006.

Halaçoğlu, Ahmet “Elazığ”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 551-552.

Kiskira, Constantia, “Missionary Herald’ dan 19. Yüzyıl Anadolu’ sundaki Depremeler”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler*, Girit Üniversitesi Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü, Haz. Elizabeth Zachariadou, Çev. Güven, G.Ç.-Öztürk, S., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 133-148.

Köküm, Mehmet- Özçelik, Fatih, “An Example Study on re-evaluation of Historicak Earthquakes: 1789 Palu (Elazığ) Earthquake, Eastern Anatolia, Turkey”, *MTA Dergisi*, S. 161, 2020, 157-170.

Öztin, Feriha- Bayülke, Nejat, Historical Earthquakes of İstanbul, Kayseri and Elazığ,

Report. Earthquake Research Department, General Directorate of Disaster Affairs, Ministry of Public Works and Settlement, Ankara 1990.

Palutoğlu, Mahmut, *Elazığ Kent Merkezinin Tektoniği, Depremselliği ve Mikro Bölgeleme*, Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ 2014.

Satılmış, Selahattin, “1893 Malatya Depremi ve Afet Yönetimi”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 39 (2016): 137-178.

Ürkmez, Naim, “Osmanlı Devleti’nde Bir Toplumsal Dayanışma Örneği: 1893 Malatya Depremi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43 (2016): 970-986.

İnternet Kaynakları

<https://www.google.com/search?q=Harita+1%3A+Elaz%C4%B1%C4%9F+Kentin+Lokasyonu.+#imgrc=2bSbQdrE8bVohM&imgdii=a-NMhSrq2kjWxM&ip=1> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023).

https://www.researchgate.net/publication/332223789_04_Nisan_2019_Sivrice_Elazig_Depremi_Mw_52_ve_Dogu_Anadolu_Fay_Sistemi'nin_Gelecek_Deprem_Potansiyeli, s. 2 (Erişim Tarihi: 19 Eylül 2023).